

Primjeri tradicionalnih kuća iz 19. stoljeća u Đakovštini, iz rukopisa Stjepana Brlošića

STRUČNI ČLANAK

728.6 (497.5 Đakovština),18“(091)

Ivana Dević

Muzej Đakovštine Đakovo

U radu se donosi povijesni pregled razvoja gradnje kuća u Slavoniji, a time i u Đakovštini. Koji materijali su korišteni te najčešći razmjštaj i namjena prostorija. Iz neobjavljenog rukopisa Stjepana Brlošića o 36 sela Đakovštine izdvojena su tri opisa kuća građenih u 19. stoljeću. Najstarija, koja je građena 1840. godine u Gašincima, te po jedna iz Strizivojne, građena 1896., i Širokog Polja, građena 1864., kao sela koja se nalaze u graničarskom dijelu Đakovštine, odnosno u paorskom dijelu.

Ključne riječi: kuća, arhitektura, tradicija, Slavonija, Đakovština.

Tradicionalna arhitektura predstavlja vrijedan dio materijalne kulturne baštine svake zajednice. Kuće građene u 19. stoljeću u Slavoniji svjedoče o povijesnom načinu života, prilagodbi prirodnom okolišu te izražavanju lokalnog identiteta kroz građevinske i estetske karakteristike. Unatoč sveprisutnim građanskim tendencijama na ovim prostorima, a osobito u Đakovštini, još se uvijek pronalaze primjeri ruralne arhitekture koji svjedoče o životu sela, obiteljskim strukturama i kulturnim vrijednostima prošlih stoljeća. Kuće su to po kojima su sela ovog dijela Hrvatske prepoznatljiva.

Cilj rada je prikazati kako su kuće građene i kako se se mijenjale pod utjecajem prirodnog okoliša, zakonskih odredbi i naređenja te koliko su životne potrebe, financijske mogućnosti i socijalni aspekti obiteljskog života utjecali na izgled kuće i okućnice.

U uvodnom dijelu donosi se teorijski okvir koji se temelji na dostupnoj literaturi različitih autora, od istraživača koji su se godinama bavili arhitekturom i načinom gradnje do „usputnih” bilješki u etnografskim djelima. Kao vrijedan izvor informacija donose se i izabrani ulomci iz neobjavljenog rukopisa Stjepana Brlošića¹, nastalog 70-ih godina 20 st., a čuva se u Muzeju Đakovštine Đakovo.

Tradicionalne kuće i arhitektura neizostavan su dio svakodnevnog života, zbog čega daju značajan doprinos u razmatranju i shvaćanju tradicionalnog načina života na kojem se temelji izuzetno bogata baština Đakovštine.

Povijesni pregled kuća u Slavoniji i Đakovštini od 18. do kraja 19. stoljeća

Slavonija

O kućama prije sredine 18. stoljeća nema puno zabilježenih podataka, tek nekolicina oskudnih opisa, a u vrijeme istraživanja Brlošića, Markovića, Šestana i Španičeka kuća građene u to vrijeme više nije bilo. Jedine informacije do kojih su mogli doći jesu kazivanja *po sjećanju* starijih ljudi.

Vrijedan podatak donosi biskup Petar Bakić² kada navodi da su 1719. godine kuće građene od drva, pokrivene daskama ili slamom, a do kraja 19. stoljeća drvenih kuća gotovo da više nije bilo, što potvrđuje i Josip Lovretić³ koji navodi da su u Otoku kuće zidane, pletera i naboja više nema, a malo je još drvenih ostalo.

1 Više o Stjepanu Brlošiću može se pročitati na poveznici URL: <https://mdc.hr/hr/mdc/zbirke-fondovi/arhiv/personalni-arhiv-zasluznih-muzealaca/Brlo%C5%A1i%C4%87-Stjepan,13.html>.

2 Stjepan ROMIĆ, „O načinu života u Đakovštini prije 250 godina”, *Đakovački vezovi – prigodna revija* 1975., 1975., 29.

3 Josip LOVRETIĆ, *Otok*, Vinkovci, 1990., 33.

U drugoj polovici 18. stoljeća Matija Antun Reljković, u svojem prvom izdanju *Satira* iz 1762. godine, opominje seljaka: „Najpri tebi kuća nevaljade, to vas svak i od sebe znade, jer iznutra niti baš izvana nije ona ničim umazana, neg izvana kroz brvna se vidi kako starac u zapečku sidi...”⁴ Što upućuje na to da su stare kuće bile više funkcionalno sklonište od vanjskih prilika i neprilika nego ugodan prostor u kojem se željelo boraviti.

Prema pisanju Taubea, Pillera i Mitterpachera da se zaključiti kako su stanovnici Slavonije, a tako i Đakovštine, još početkom 18. stoljeća gradili kuće dalje od glavnih cesta, rasuti po poljima kako bi izbjegli vojne i druge obveze.⁵ Marija Terezija ostala je i u narodu zapamćena kao carica koja je donijela niz reformi u život seljaka. Terezijanski Slavonski urbar (*Theresiana Urbarialis Regulatio*) od 15. ožujka 1756. donosi velike promjene u dotadašnjem načinu života. Naime, donesena je zakonska regulativa da se sela moraju *ušoriti*, a točan tekst glasi: „Za izkerčiti starji, koji jeste nigda za pustaije služio, vilajeta ovoga obraz i postaviti dobrim redom prave kuće, paori gdi misto dopustja kuće svoje spolu napravljati i na jedno misto zastati se, germlje pako napolak zemlja odovud odonud ostavljeno izčupati ili izkoreniti po magistratu varmeskomu da se natiraju”.⁶ Velika je to promjena bila za stanovnike, ali *ušoravanje* je provedeno bez obzira na otpor, tako da je do kraja 18. stoljeća većina slavonskih sela promijenila svoj izgled. Odlučeno je i da svaka kuća mora imati barem dvije prostorije, za spavanje i za kuhanje, te dimnjak.⁷ Ove promjene uveliko su pridonijele prepoznatljivosti slavonskih sela, a moglo bi se čak reći da su upravo one i razlog tome. Odluka je ovo koja nije utjecala samo na izgled sela ili način gradnje nego i na način života. Ljudi su prije živjeli blizu svojih njiva i životinja, a daleko od susjeda. Sada se najednom udaljuju od njiva i životinja, a približavaju susjedima.

4 Ivica ŠESTAN, „Tradicijaska stambena zgrada u Đakovštini”, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 1/1978., 63.

5 usp. I. ŠESTAN, *Isto*, 47.

6 Josip BÖSENDORFER, *Agrarni odnosi u Slavoniji*, Zagreb, 1950., 203.

7 usp. Žarko ŠPANIČEK, *Narodno graditeljstvo Slavonije i Baranje*, Vinkovci, 1995., 88–89.

Slika 1. Izgled ušorene ulice u Budrovcima 70-ih godina 20. st.

Foto: Mirko Marković, Fototeka Muzeja Đakovštine.

Marković navodi kako su tada počele i prve komasacije te je prilikom raspodjele zemlje i okućnica vlastelinska uprava vodila računa o „budućem izgledu sela”. Da se sela ne bi previše izduživala duž ulica, okućnice su odmjeravane tako da svojom užom stranom stoje prema *drumu*. Kuće su se gradile tako da su čelom nadstrešnice gledale prema *drumu*, a svojom dužom stranom pružale su se unutar raspoloživog prostora.⁸ S ulice su kuće stoga često bile ujednačene,⁹ nanizane kao identične građevine, ali je unutar dvorišta vlasnik mogao gospodarske i pomoćne zgrade rasporediti po vlastitoj želji.¹⁰ Dakako, propisane parcele diktirale su im veličinu zgrada, ali diktirale su ih

8 Mirko MARKOVIĆ, „Stare seoske kuće na području Đakovštine”, *Dakovački vezovi – prigodna revija* 1978., 1978, 17.

9 Postava objekata na parceli bila je propisana dokumentom pod nazivom „Glavna uputa za naseljavanje”, izdanim u Beču 1772. godine. Vidi u: Sanja LONČAR-VICKOVIĆ i Dina STOBER, *Tradicijska kuća Slavonije i Baranje – priručnik za obnovu*, Osijek, 2011., 10.

10 usp. I. ŠESTAN, „Tradicijska stambena zgrada u Đakovštini”, 49.

i imovinske prilike. Parcele su u većini slučajeva bile široke oko 20 do 25 metara, a duge 100 ili više metara.¹¹ Bez obzira na dodijeljeno zemljište, nije si svatko mogao priuštiti kuću istih dimenzija.

S obzirom na to da je proces *ušoravanja* brzo išao, a dijelom i zbog toga jer je stare kuće bilo lakše prenositi s jedne lokacije na drugu, brzo se vidjela razlika sela prije i poslije donošenja ove odredbe. Tako da ju je i Reljković zabilježio u drugom dijelu *Satira*, izdanom 1779. godine. Navodi kako svaka kuća ima svoje mjesto, sve u redu i sve po broju. Morali su imati i namještaj u kući, *drumovi* su ravni, grade se *kiljeri/kućari* itd. Živković upućuje na to da je način života, točnije život u zadrugama, utjecao na oblik kuće. Zbog ravnopravnosti unutar obiteljskih zadruga gradili su se *kiljeri* koji nisu bili povezani s kućom, a treća prostorija kuće služila je isključivo ugošćavanju.¹²

Nakon oslobađanja od kmetstva, u drugoj polovici 19. stoljeća, obiteljske zadruge polako su se počele dijeliti te je svatko na svojem dijelu parcele gradio kuću za svoju obitelj. Kada se parcela nije mogla više podijeliti, članovi nekadašnje zadruge odlazili bi na novu parcelu i tako nastavili započeti niz kuća i širili selo.¹³

S obzirom na to da prije druge polovice 18. stoljeća nema puno zapisa o kućama, pohvalno je što se etnolozi odlučuju uvrstiti tradicionalne kuće i arhitekturu u polje svojeg interesa. Jedan veliki prilog istraživanju i bilježenju tradicionalne arhitekture sela dao je i *Etnološki atlas Jugoslavije*, koji je pokrenulo Etnološko društvo Jugoslavije 1959. godine. Osmišljene su Upitnice za prikupljanje različitih podataka, a između ostalog doticale su se i seoskih kuća, odnosno graditeljstva te života u njima. Pitanja su postavljena u ukupno 21 tematskoj skupini pitanja koja su dodatno podijeljena u detaljnija potpitanja.¹⁴

11 Zdravko ŽIVKOVIĆ, „Prilog vrednovanju ‚ušorenih‘, niznih naselja u Hrvatskoj”, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena (1949-1991)*, 49/1983., 737.

12 Z. ŽIVKOVIĆ, „Prilog vrednovanju ‚ušorenih‘, niznih naselja u Hrvatskoj”, 718.

13 S. BRLOŠIĆ, *Gradnja kuća u selima Đakovštine*, 391.

14 usp. Nada DUIĆ, „Prilog poznavanju etnološkog proučavanja narodnog graditeljstva”, *Studia ethnologica Croatica*, 2 (1), 1990., 135.

MJESTO (SELO): _____

BLIZE VEĆE MJESTO: _____

S. REPUBLIKA: _____ KAZIVAC(I): _____

ZAPISIVAC: _____

32. KUĆA ZA STANOVANJE LJUDI

1. Je li kuća prizemna ili na kat (sprat, pod, hod, tavan, čardak, dušeme ili)? Koliko katova ima iznad prizemlja?
2. Je li redovna pojava da se kuća prislanja uz obronak (padinu, stranu), tako da je s jedne strane prizemna, a s druge na kat?
3. Ima li kuća podrum (iskopan u zemlji) i za što on služi? Da li je u podrumu (pod zemljom) možda staja ili prostorija za tkanje?
4. Ima li kuća tavan (najte, potkuplje, šufit ili?) i ima li na njemu prostorija (za što služe?)?
5. Ima li kuća trijem (gaojak, konk), i to: u prizemlju ili na katu; na sve četiri strane, uz čitavu dužinu kuće ili samo uz jedan dio; na tri, na dvije ili samo na jednoj strani;

121

Slika 2. Primjer pitanja iz Upitnice I, 1963. godina.¹⁵

MJESTO (SELO): _____

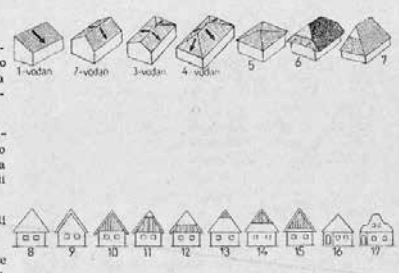
BLIZE VEĆE MJESTO: _____

S. REPUBLIKA: _____ KAZIVAC(I): _____

ZAPISIVAC: _____

33. KROV

1. Kojeja je oblika krov: jednovodan, dvovodan, tnovodan, četverovodan ili? Označiti to i na sl. 1–7! Nazivi za pojedine vrste krova (npr. na kalkan, na lastavicu, na đumu, pa-pušek ili)?
2. Je li krov visok (strm, kao na sl. 4, 7), ili nizak (položen, kao na sl. 3, 5) ili srednji (kao na sl. 1, 2, 6)? Kakav je odnos visine zidova prema visini krova (npr. krov dva puta viši od zidova, jednak, niži)?
3. Kakav je oblik zabata (uže strane)? Označiti to i na sl. 8–17!
4. Kako je građena okosnica krova i kako se zove pojedini način gradnje (npr. na stolice, na raspinjaču, visulja ili)? To označiti na

139

Slika 3. Primjer pitanja iz Upitnice I, 1963. godina.¹⁶

15 Upitnica I, Etnološko društvo Jugoslavije, Komisija za etnološki atlas, Centar za pripremu Atlasa, Zagreb, 1963., 121.

16 Upitnica I, Etnološko društvo Jugoslavije, Komisija za etnološki atlas, Centar za pripremu Atlasa, Zagreb, 1963., 139.

Služba za zaštitu kulturne baštine (spomenika kulture) tek od 1972. godine kreće sustavno istraživati i bilježiti tradicionalne građevine. U svojem djelovanju uspjeli su skupiti mnoštvo arhitektonskih snimaka građevina i fotografija koje se sada čuvaju u zbirkama Ministarstva kulture i konzervatorskih odjela.¹⁷ Uspoređujući podatke i zapažanja iz Brlošićeva rukopisa, do 70-ih godina 20. st. već su većinu građevina zahvatile velike promjene, no svakako da je ovakav pothvat Ministarstva hvalevrijedan i da je bio prijeko potreban.

Đakovština

Naselja Đakovštine većinom nastaju u 13. i 14. stoljeću, a prema popisu vlastelinstva biskupije Đakovo iz 1702. godine postoje: Bračevci, Breznica, Budrovci, Čenkovo, Drenje, Đakovo, Đurđanci, Forkuševci, Gašinci, Gorjani, Hrkanovci, Ivanovci, Kešinci, Kondrić, Koritna, Kučanci, Lapovci, Levanjska Varoš, Majar, Musić, Paučje, Piškorevci, Podgorje, Potnjani, Preslatinci, Pridvorje, Ratkov Dol, Satnica, Selci, Semeljci, Slatinik, Slobodna Vlast, Strizivojna, Svetoblažje, Tomašanci, Trnava, Viškovci, Vrbica i Vučevci. Navedena su i sela: Popovci kod Podgorja, Užarevci kod Satnice, Silonci i Dubovik kod Majara, Dubravnik kod Lapovaca, Radinovci kod Selaca, Lopusanci između Viškovaca i Semeljaca i Bižanija kod Đurđanaca.¹⁸ Ta naselja više ne postoje jer su prilikom *ušoravanja* stanovnici preseljeni u obližnja veća sela.

17 usp. Zdravko ŽIVKOVIĆ, *Hrvatsko tradicijsko graditeljstvo*, Zagreb, 2013., 74.

18 Stjepan BRLOŠIĆ, „Gradnja kuća u selima Đakovštine”, *Zbornik Đakovštine I*, Zagreb, 1976., 387–388.

Građevni materijali

Pri izboru materijala, posebice u daljoj prošlosti, za gradnju se koristilo ono što se imalo u neposrednoj okolini. To su bili prirodni materijali koji su stanovnike okruživali, u njima naizgled nepresušnim količinama. Slavonija, kao ravničarski kraj bogat šumom i zemljom, osigurao im je dovoljno drvene građe za potrebe gradnje najstarijih oblika tradicionalnih nastambi. Pretpostavlja se da su prve građevine koje su Slavoncima služile kao kuće bile jednostavne, drvene brvnare koje su bile samo jedna prostorija s ognjištem u sredini, a krov je bio pokriven slamom, trskom ili šindrom. Iz manuskripta²⁰ biskupa Petra Bakića iz 1719. godine saznajemo da su „kuće po selima bile su od drveta, pokrivene daskom ili slamom, s malim prozorima, koji su više služili za puškarnice nego za dovod svjetla. Kuće najčešće imaju tri prostorije; jedna velika soba u kojoj je velika zemljana peć, služila je za stanovanje ukućana; u drugoj manjoj prostoriji bez tavana nalazi se ognjište za kuhanje i pečenje jela, s otvorenim ispustom na krovu za dim i u toj prostoriji se suši meso i slanina. U trećoj prostoriji spava kuće-gospodar ili razni gosti, a ponekad i svećenik, te državni službenici, koje bi zatekla noć u selu.”²¹ Drvene kuće, a i one pravljene ćerpičem, uglavnom su ljudi sami sebi pravili i gradili. Nisu bili školovani majstori, stolari ni zidari. Kada se nova kuća gradila, u ispomoć su dolazili sumještani koji su već imali iskustva u građenju. Drvene kuće bile su pokrivane raženom slamom ili trskom, a zidovi su bili ispunjavani cijepanim hrastovim brvnima i premazivani blatom (masna žuta ilovača pomiješana s pšeničnom pljevom i vodom) te okrečeni bijelim vapnom.²² Drugi, mlađi oblik ispunjavanja bočnih strana kuće jest ćerpič, a od sredine 19. stoljeća opeka.²³ i ²⁴ Kada se počinje pridavati pozornost estetskim elementima uređenja kuće, unutarnji zidovi počeli su se *molovati* gumenim valjcima na kojima su se nalazili različiti oblici. *Molovani* zidovi zadržali su se kao prepoznatljiv ukrasni element tradicionalnih kuća gotovo do kraja 20. stoljeća.

20 Episcopus Petrus Bakich: *De vita populi et de cultura armentorum et pecorum Diacovae et eius districtus Anno Domini 1719*. Prevedeno s latinskog *O životu naroda i o stočarstvu u Đakovu i njegovoj okolici ljeta Gospodnjega 1719*.

21 S. ROMIĆ, „O načinu života u Đakovštini prije 250 godina”, *Đakovački vezovi – prigodna revija* 1975., 1975., 29.

22 M. MARKOVIĆ, „Stare seoske kuće na području Đakovštine”, 17.

23 S. LONČAR-VICKOVIĆ i D. STOBER, *Tradicijaska Kuća Slavonije i Baranje – priručnik za obnovu*, 11.

24 U Đakovu je bila poznata ciglana, a jedna manja ciglana bila je i u Semeljcima.

Podovi su prvotno bili od nabijane zemlje, posebno umazivani, a kasnije se postavljaju drvene daske ili opeke, tek u posljednje vrijeme beton. Isto tako, krovove od ražene slame i trske zamjenjuje biber crijep, a s vremenom onda i druge vrste crijepa.

Prepoznatljivi razmještaj prostorija

Parcele su uglavnom dijelili na dva dijela. Prvi, prednji dio je *avlija* i u njoj je smještena kuća. Kuće su uglavnom bile zabatom prema ulici, *sokaku* ili *drumu*, s dva prozora na toj strani kuće. Na zabatnom trokutu često su se mogli vidjeti inicijali vlasnika i godina izgradnje kuće. Osim ukrašavanja zabata, pozornost se posvećivala i ulaznim vratima (slika 5). Osobito ako su to bila vrata s kojih se ulazilo na trijem s ulice. Ona su bila rezbarena geometrijskim motivima, a u otvore u gornjem dijelu umetano je obojeno staklo.

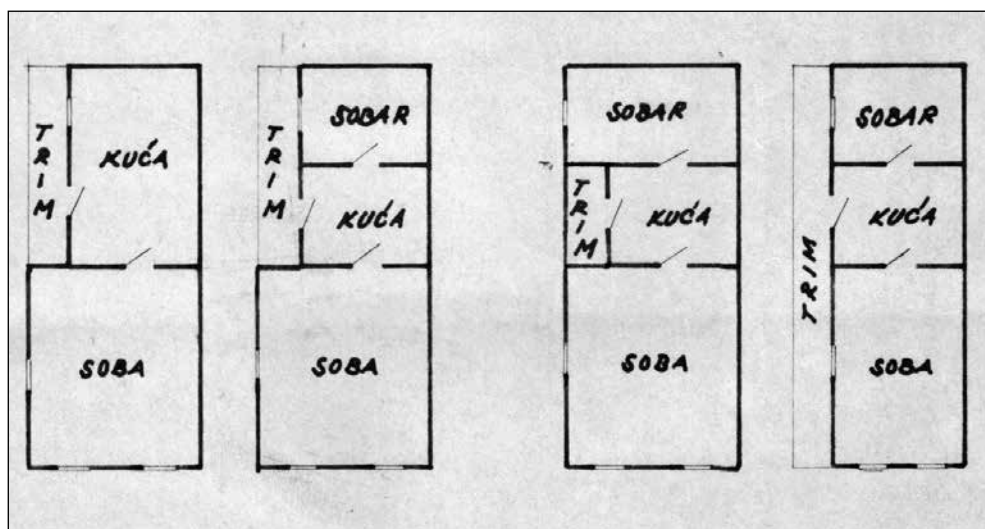

Slika 5. Ukrašena ulazna vrata na trim 70-ih godina 20. st.

Izvor: Fototeka Muzeja Đakovštine.

U prednjem dijelu *avlije* nalazili su se još *ambar*, bunar, *kiljeri* ili *kućari*, *drvljanik*, krušna peć, štagalj i *čardak*. U drugom dijelu dvorišta smješteni su svinjac, mali vrt, *đubrište* i zahod. Iza ovog dijela dvorišta uglavnom se protezao još voćnjak i ostatak njiva, ili drugi sokak, ovisno o veličini sela. Jedino što je bilo zadano parcelom i u odnosu prema susjedima jest položaj kuće, a ostale zgrade i građevine vlasnici su gradili ovisno o svojim željama i potrebama, smještali i premještali tako da su odstupanja od gore navedenog niza vrlo česta.²⁵

Najčešće su kuće u 19. stoljeću bile trodijelne – soba, kuhinja i *sobara*, s trijemom ili bez njega. Trijem se mogao prostirati samo ispred kuhinje, ispred kuhinje i *sobare* ili cijelom dužinom kuće. Položaj trijema u odnosu na kuću prikazan je na slici 6.

Slika 6. Skice je nacrtao Ilica Šestan²⁶ za potrebe izložbe u Muzeju Đakovštine 70-ih godina 20. st., a prikazuju različite varijante trijema kod kuća Đakovštine.

25 I. ŠESTAN, „Tradicijiska stambena zgrada u Đakovštini”, 49.

26 Ilica Šestan bio je kustos u Muzeju Đakovštine Đakovo od 1971. do 1978. godine. Pronađeni su samo materijali za izložbu, a sam naziv i godina kada je izložba bila postavljena nisu zabilježeni.

Slika 7. Trim samo ispred kuhinje. Izvor: Fototeka Muzeja Đakovštine.

Slika 8. Trim ispred kuhinje i sobare. Izvor: Fototeka Muzeja Đakovštine.

Slika 9. Trim cijelom dužinom kuće u Svetoblažju.
Izvor: Fototeka Muzeja Đakovštine.

Drugi prepoznatljivi oblik slavonskih kuća jest *kuća u ključ* ili *kuća na lakat*. Ima tlocrtni oblik slova L i često se povezuje s Nijemcima u selu pa se naziva i *švapska kuća*.²⁷ Treći, rjeđi oblik kuće onaj je gdje je kuća građena cijelom širinom parcele, a u dvorište se ulazi kroz *ajnfort*.²⁸ S obzirom na to da je u Đakovštini najviše zastupljen uzdužni tlocrt s tri prostorije, s trijemom ili bez njega, samo ćemo donijeti opis i razmještaj tih prostorija.

Tako je prva prostorija uglavnom bila najveća prostorija kuće, a u njoj su se nalazili kreveti, stolovi, sanduci i peć. Zatim je bila kuhinja u kojoj je na sredini bilo otvoreno ognjište na kojem se kuhalo. Treća prostorija bila je *sobara*, manjih dimenzija i u njoj su spavala starija djeca i neoženjena braća.²⁹

27 Z. ŽIVKOVIĆ, *Hrvatsko tradicijsko graditeljstvo*, 32.

28 Veliki natkriveni ulaz u dvorište za kola i ljude.

29 M. MARKOVIĆ, „Stare seoske kuće na području Đakovštine”, 17.

Opisane kuće spominje i Lovretić u Otoku: „Svaka je kuća građena tako, da joj makar dva glavna penđera na čelu gleđu na *sokak*. U Otoku nikad ne grade kuću nasred avlije, osim na stanovima. U nike je kuće pročele od sokaka, a kuća se je pružila uzduž avlije. Onda je soba od sokaka, a u kuću se postrance ulazi iz avlije. Ima kuća, koje su *na front* zidane. Onda gleđu na sokak i soba i kuća. Nike su kuće zidane u *ključ*. Onda je soba od sokaka ko i kod pređašnje vrsti kuća, a u kuću se ulazi postrance ko kod one prve vrsti. (...) Čim je kuća malo boļa, gleđe se, da je avlija čista, zato je *bunište* u strani blizu štale, a po dvorištu se zeleni trava. Po avliji ne oda nikakova stoka, nego je čista osobito oko kuće. (...) U mlogi je kuća prid kućom *trim*. To je natkrov na stupovima. U trimu obično s prolića, ako je vani još blato, sidi mladež, pa šije i veze, a i žene rade tu svoje poslove: gra suše, sime razabiru, rubine luže.”³⁰

Lovretić ističe da se posebna pozornost posvećivala izgledu *avlije*, koja je služila kao ogledalo urednosti ukućana, osobito žena. Neizostavna zgrada u dvorištima obiteljskih zadruga jesu i *kućari*, a Lovretić njihovu važnost pronalazi ne samo u funkcionalnosti, udobnosti i privatnosti onih kojih su u njima boravili i spavali nego i u društvenom aspektu života u selima: „... u kućaru divojka divuje, ondi se opremļa, ondi ruvo slaže, ondi je mati svituje, onamo joj se i momak potkrade. Kućar je ništo, što svaka kuća mora imati. Liti noćivaju samo stari u sobi, mlade je sve od kućarima, a mladi parovi, pa makar se u po zime vinčali, nikad ne noćivaju družinskoj sobi.” *Kućari* su seoski potajni zakloni.³¹ *Kućari* ili *kiļjeri* gube ove navedene uloge i funkcije u životu sela nakon diobe obiteljskih zadruga, kada svaka nuklearna obitelj sebi gradi kuću te više ne žive braća pod istim krovom.

30 J. LOVRETIĆ, *Otok*, Vinkovci, 1990., 32–33.

31 *Isto*, 41.

*Slika 10. Selo Musić, kiljeri zadruge Velikanović.
Foto: Mladen Tomljenović. Izvor: Fototeka Muzeja Đakovštine.*

Iz rukopisa Stjepana Brlošića

U siječnju 2023. godine, za manifestaciju Noć muzeja, kustosice Muzeja Đakovštine Jelena Boras i Ivana Dević digitalizirale su niz tekstova o selima Đakovštine koje je naručila Skupština općine Đakovo, a napisao ih je Stjepan Brlošić 70-ih godina 20. st.³² Na 365 stranica donosi pregled povijesti sela Đakovštine i detaljan opis tradicionalnih zgrada i građevina. Uz ove

32 Naziv digitalnog sadržaja je „Šorom i sokakom stare Đakovštine – kroz pero Stjepana Brlošića i objektiv Mirka Markovića”, a dostupan je na mrežnoj stranici Muzeja Đakovštine Đakovo, na poveznici URL: <https://muzej-djakovstine.hr/multimedija/>.

vrijedne rukopise u Muzeju se čuva i preko 2000 fotografija koje je paralelno fotografirao Mirko Marković.

Brlošić i Marković zajedno su obišli 36 sela Đakovštine: Bračevce, Breznicu, Budrovce, Čenkovo i Milinac, Dragotin, Đakovačku Satnicu, Đakovačke Selce, Đurđance, Forkuševe, Gašince, Gorjane, Hrkanovce, Kešince, Kondrić, Koritnu, Kućance, Lapovce, Levanjsku Varoš, Majar, Mrzović, Musić, Nove Perkovce, Paučje, Piškorevce, Potnjane, Preslatince/Preslotince, Semeljce, Slatinik, Slobodnu Vlast, Strizivojnu, Svetoblažje, Široko Polje, Tomašance, Viškovce i Vrbicu.

Na početku teksta o svakom pojedinom selu Brlošić donosi općenite podatke kao što su vrijeme nastanka sela, stanje u selu za vrijeme turske okupacije, koliko je tko jutara zemlje imao prema popisu iz 1702. godine, koliko je životinja bilo u selu, vjeroispovijedi, prezimena koja se nalaze u selu, kada su i koje su se obitelji doselile u 18. i 19. stoljeću, koliko je domaćinstava bilo, koje narodnosti, koji rodovi su se od 1702. do 70-ih godina 20. st. održali, koji nestali, koliko je zadruga bilo, poimence pobrojena zadružna domaćinstva i koliko su jutara zemlje imali, kada se posljednja zadružna obitelj brisala, koju i koliko zemlje su svi mještani imali za zajedničko korištenje, jesu li u blizini imali šume i izvor vode, kao npr. rijeku ili potok, zatim jesu li u selu imali mlin, vodenicu... Veliki dio teksta posvećen je upravo kućama i okućnicama, gdje uz opise kuće, dvorišta i gospodarskih zgrada donosi i njihov razmještaj te točne dimenzije. Opisuje kako su građene, tlocrte kuće s dimenzijama, materijale koji su korišteni u izgradnji, izgled i dimenzije prozora i vrata, te opće stanje i očuvanost kuće. Navodi ako je kuća prepravljana ili dorađivana, i što je sve promijenjeno. Kod kuća koje su mu se činile zanimljivije opisuje i sve što se nalazi u unutrašnjosti kuće, odnosno što su sve od namještaja imali i kako je izgledao. Nakon opisa kuća navodi još opise drugih važnijih građevina u selu, kao npr. crkve, kapelice, zvonike, škole, ciglane, mlinove, vodenice i slično, te jesu li pronađeni arheološki nalazi.

Iz tekstova je vidljivo da su ga zanimale najstarije kuće u selu, a dokumentirao je ukupno 92 koje je zatekao dok je obilazio sela Đakovštine. U nekim selima više nije zatekao kuće, ali zabilježio je njihove opise po sjećanju mještana. Najstarije kuće koje je zatekao u selima one su iz Gašinaca. Jedna kuća iz 1840., druga iz 1843. godine, a najmlađa koju je odlučio zabilježiti i opisati građena je 1913. u Potnjanima. Uglavnom je opisivao kuće građene između 1860. i 1890. godine.

Većina kuća građena je po tipičnom trodijelnom tlocrtu s trijemom. Građa je drvena, a zidovi ciglom zidani. Sve su kuće pokrivene crijepom, neke su prije bile šindrom ili trskom, ali to više nije zatekao u selu, nego samo po sjećanju mještana i/ili vlasnika kuće. Samo je jedna kuća u Potnjanima pokrivena raženom slamom (slika 11.), ali kuća nije održavana i u ruševnom je stanju.

Slika 11. Kuća u Potnjanima, pokrivena raženom slamom, 1974. godine.

Foto: Mirko Marković. Izvor: Fototeka Muzeja Đakovštine.

U nastavku donosimo opise najstarije kuće koju je Brlošić zabilježio, te po jedan primjer kuće iz graničarskog dijela Đakovštine i jednu iz paorskog.³³ Najstarija je, kao što je već rečeno, zabilježena u Gašincima, a kuća je građena 1840. godine. Kao primjer kuće iz graničarskog sela izdvojena je kuća iz Strizivojne, a kao primjer kuće iz paorskog sela izabrana je kuća iz Širokog Polja. Uz opise, u originalnom rukopisu nema fotografija, ali s obzirom na to da se u Muzeju Đakovštine čuvaju i fotografije koje je za vrijeme ovog

33 Opise kuća iz Brlošićeva rukopisa donosimo onako kako ih je on napisao, bez intervencija.

istraživačkog pohoda fotografirao Marković, one će biti priložene rukopisu zbog lakše vizualizacije opisa kuća.

Najstarija kuća

*Slika 12. Najstarija kuća u Gašincima, 1974. godine. Foto: Mirko Marković.
Izvor: Fototeka Muzeja Đakovštine.*

„Kuća Pilić Mate M. Tita 2 koja je građena po izjavi Šilac Marije 1840. godine je višesobna zgrada, građena za zadrugu Šilac koja je ukoliko nije počela dioba imala preko 300 jutara zemlje. Kuća je nakon Šilaca promjenila nekoliko vlasnika i svaki je preuređivao za svoje potrebe, ali kako osnova postoji to ćemo uzimati onakvu kako je prvobitno građena.

Kuća je postavljena uz cestu, građena odmah do staze, sa odvojkom prema dvorištu, uz stazu je duga 1540 cm široka sa hodnikom 800 cm odvojak sa dvorište je dug 700 cm a toliko je sa hodnikom i široko. Temelj je visok od ulice 125 cm, prostorije oko 235 cm, krovište oko 400 om, tako da je cijela zgrada visoka 740 cm, temelj i zidovi su od pečene cigle starog formata, a krovište i tavanište je od hrastove građe, krov građen na stolicu i pokriven crijepom.

Uz cijelu dužinu zgrade je hodnik koji je dug ukupno 1640 cm koji je u cijeloj dužini zatvoren, pod je popločen ciglom, zidovi omazani blatom i

okrećeni a tavanice i grede vidljive. Ulazna vrata u hodnik su sa čela zgrade koja su jednokrilna puna veličine 90x180 cm, dok su jedna vrata na dijelu ispred podruma koja su dvokrilne, puna veličine 125x180 cm. Prozora na hodniku ima tri i sva tri su jednaka jednostruka, dvokrilna veličine 70x125 cm koji se otvaraju prema vani.

Od ulaza u hodnik, prvo je gazdina soba, koja je široka 705 cm a dugačka 540 cm, u kojoj je pod zemlja, zidovi žbukani i bojani a tavanice i grede vidljive. Ulazna vrata na sobi su jednokrilna puna veličine 90x180 pm a od ulice je prozor dvokrilni dvostruki veličine 70x125 cm koji se otvaraju prema unutra i vani.

Do ove sobe je velika soba koja je duga 1000 cm široka 705 cm u kojoj je pod zemlja, zidovi žbukani i bojani a tavanice i grede vidljive. U sobu se ulazi pri kraju hodnika na jednokrilna puna vrata veličine 90x180 cm a od ulice su bila tri dvokrilna, dvostruka prostora veličine 70x125 cm koji se otvaraju prema vani i unutra.

Do sobe prema dvorištu je kuhinja koja je bila široka 500 cm, dugačka 400 cm u kojoj je pod od cigle a tavanice i grede vidljive kao i dio gdje je bio širok dimnjak. Ulazna vrata na kuhinji su dvokrilna, poluustakljena veličine 160x180 cm, prozora nema. U kuhinji je bila a i sada je krušna peć i nekada je bilo ognjište.

Do kuhinje je prostorija za hranu i podrum koja je široka 500 cm a dugačka 300 cm u kojoj je pod zemlja, tavanice i grede vidljive, a tu je otvor za tavan na koji se dolazi teškim ljestvama. Na desnoj strani prostorije je ulaz u podrum na kojem su puna dvokrilna vrata veličine 110x120 cm. Nekada su iza podruma bile gospodarske zgrade koje sada više ne postoje, osim svinjca, šupe i još po koje.

Preinake su slijedeće na ovoj kući: skraćena je gazdina soba za 95 cm i napravljen hodnik od ulice koji se veže hodnikom od dvorišta. Velika soba je pregrađena sa zidom produljenim sa kuhinjom i tu je sada gostiona. Na ovoj prostoriji je probijen zid za vrata u gostionu. Sva tri prozora su od ulice izmijenjena i umjesto dvokrilnih starinskih kao u dvorištu, sada su trokrilni, dvostruki novi. Probijen je zid iz gostionice za bivšu kuhinju i hodnik i tu postavljena vrata. Drugi dio nije mijenjan i ostalo je krovništvo sa stolicama kao što je nekada bilo.

Na ovoj kući vidljiv je drugačiji raspored prostorija od onih koje su tada građene na selu i u mjestu sredinom 19. stoljeća. Tu je kao prvo zatvoreni hodnik uz cijelu dužinu zgrade, zatim gazdina soba i velika soba su jedna do

druge a ne dijeljene kuhinjom kako je tada građeno. Kuhinja dolazi u kući na kraju zgrade prema dvorištu, a do nje spremnica za hranu i podrum što sve odstupa od tada uobičajene gradnje na selu.”³⁴

Primjer kuće iz graničarskog sela Đakovštine

Slika 13. Doziđivana kuća u Strizivojnoj i ulaz u trijem, 1974. godine. Foto: Mirko Marković. Izvor: Fototeka Muzeja Đakovštine.

34 Muzej Đakovštine Đakovo, Rukopisna baština Stjepana Brlošića – Gašinci.

„Druga starija kuća u Strizivojnoj je kuća Damjanović Antuna, Braće Radića 330, građena 1896. ili 1897. godine kao trosobna kuća, dosta pod utjecajem građanskog graditeljstva, naročito u upotrebljavanju gradje. Kuća je dužinom uz cestu, građena odmah do staze, dugačka je 1660 cm, široka 700 cm, temelj je visok 50 cm, prostorije 220 cm, krov 325 cm, cijela je visoka 595 cm. Od ulice je građena pečenom ciglom, a ostali dio je radjen miješano prijesnom i pečenom ciglom, unutrašnji pregradni zidovi su od prijesne cigle, gornja konstrukcija i krov su od hrastovine i čamovine, a pokrivena je biber crijepom.

Iz dvorišta se najprije dolazi na trim, koji je dug 860 cm, širok 170 cm, koji se proteže samo ispred kuhinje i sobice. U trimu je pod od zemlje, zidovi omazani blatom i bojani, tavanice i grede vidljive. Na njemu su četiri zidana stupa, prvi do ulaza je 75 x 45 cm, dolje nešto proširen, ostali stupovi su 45 x 45 cm, koji su jednako raspoređeni na dužini, koji su dolje vezani ogradom, širine 45 cm, visine 90 cm, a gore su vezani polukružnim lukom. Ulaz na trim je ispred kuhinje i na izlazu iz trima koji je slobodan i na koji se dolazi preko tri zidane stepenice. Prije su na trimu bili drveni stupovi, a ovi sadašnji zidani su kasnije napravljeni. U desnom dijelu trima, odmah iza ulaza, bile su ljestve i otvor za tavan.

Sa trima se ulazi u kuhinju koja je duga 450 cm, široka 530 cm, pod je zemlja, zidovi omazani blatom i okrečeni, a tavanice i grede vidljivi. U kuhinju se ulazi iz hodnika na jednokrlna, jednostruka, puna vrata, vel. 95 x 175 cm, i ta prostorija ima jedan prozor, koji je smješten na zidu od ulice, dvokrlni je, jednostruki, vel. 70 x 90 cm, i otvara se prema vani. Namještaj u kuhinji je različit, većinom od prije četrdeset do pedeset godina. Tu je zidani šporet, polica za sudje, stol, stolice, lavori, kopanje³⁵, tronošci i drugo.

Desno od kuhinje je soba koja je duga 800 cm, široka 700 cm, u kojoj je pod zemlja, zidovi omazani blatom i ukrašeni, a tavanice i grede vidljive. U sobu se ulazi iz kuhinje na jednostruka, jednokrlna poluustakljena vrata, vel. 95 x 175 cm, i na njoj je šest prozora, dva od ulice, dva na čelu sobe i dva od dvorišta. Svih šest prozora su jednake veličine, jednostruki su, dvokrlni, vel. 70 x 90 cm, a otvaraju se prema vani. U sobi je lijevana željezna peć, koja se loži iz kuhinje, nad njom su motke za sušenje mokre odječe, a kraj peći je klupa za grijanje u zimi. Uz zidove sobe nalaze se kreveti, pokriveni sa ponjavom, a gore nad njom su jastuci. U sredini sobe je veliki stol sa stolicama

35 Izdubljena drvena posuda, korito.

ili klupama, do zida iza ulaza je ormar ladičar. U sobi se nalazi nekoliko slika religioznog sadržaja, raspelo i ogledalo, kao i nekoliko fotografija.

Lijevo od kuhinje je sobica koja je duga 400 cm, široka 530 cm, u kojoj je pod od dasaka, zidovi omazani blatom i okrečeni, i tavanice i grede vidljivi. Ulaz u sobicu je sa trima na jednokrilna, jednostruka, puna vrata, vel. 90 x 170 cm, a na zidu od ulice je prozor, jednostruki, dvokrilni, vel. 70 x 90 cm, koji se otvara prema vani. U sobici je namještaj koji je nekada mlada donijela prilikom udaje, a sastoji se od kreveta, ormara ladičara i staklenjaka³⁶, stola, par stolica i drugog, a tu se nalaze i drugi dijelovi namještaja koji se ne upotrebljava, jer se ta prostorija rijetko koristi. Cijela kuća je dobro sačuvana, i ima dosta elemenata iz vremena gradnje, kao vrata, prozori i drugo.³⁷

Primjer kuće iz paorskog sela Đakovštine

Slika 14. Kuća u Širokom Polju, 1974. godine. Foto: Mirko Marković.

Izvor: Fototeka Muzeja Đakovštine.

36 Ormar čija gornja polovica ima ostakljena vrata, vitrina.

37 Muzej Đakovštine Đakovo, Rukopisna baština Stjepana Brlošića – Strizivojna.

„Druga kuća u Širokom Polju koja zavređuje pažnju je kuća Luke Mandića Kolodvorska 11, koja je po izjavi Luke građena 1864. god. za vrijeme Nikole i Šime Mandić, tada velike i imoćstvene jake obitelji. Kuća je građena u početku kao trosobna zgrada, a kasnije nadograđeni kiljeri i ambar i sve stavljeno pod jedan krov. Kuća je zidana ciglom, koja je pravljena i pečena iza dvorišta na vlastitom numeru i velikog je formata, a zidali su ju majstori Talijani, koji su tada gradili u mnogim selima Đakovštine. Kuća se gradila žbukom, a pijesak je dovežen sa Drave. Gornja građa je hrastova, grede, daske, rogovi, tetiva, stolice pod rogovima. Strop je ravan (štukatur), a krov je pokriven crijepom.

Kuća je postavljena dužinom uz ulicu, odmah do stare i cijela duljina sada je od ulice 3065 cm, a široka 800 cm. Temelj je visok 90 cm prostorije 280 cm, a krov oko 400 cm tako da je cijela visina zgrade oko 770 cm, zid je debel 50 cm vanjski zidovi, unutarnji i prečni zidovi oko 30 cm. Nešto kasnije od gradnje kuće, sagrađeni su kiljeri i gospodarske prostorije od kuće prema dvorištu, gdje su samo kiljeri dugi 1800 cm, a široki 490 cm i uz stazu ambar, koji je sa amfortom dug 890 cm. I ove su zgrade zidane, žbukane, sa gornjom hrastovom građom i pokrivene su crijepom. Sadašnje stanje zgrade je sljedeće:

Sa ulice najprije se dolazi u natriti prolaz za kuda je uopće ulaz u kuću i dvorište, koji je širok 350 cm, a dugačak 80 cm i u kojem je pod nekada bio postavljen ciglom stubolice (okomito), zidovi su žbukani i krećeni, a tavanice i grede su vidljive. Ulazna vrata sa ulice su puna, dvokrilna, jednostruka i teška veličine 260 x 320 cm i koja su učvršćena na dva jaka stupa ulazna. U tom ulaznom dijelu su u sredini, na zidu od ambara i sobe, dva polu stupa veličine 30 x 40 cm, koji učvršćuju zidove i nose tetivu, koja prolazi kroz sredinu zgrade.

Iz predvorja (ajnforta) najprije se na lijevoj strani ulazi u hodnik koji je dug ukupno 1885 cm. Širok u duljinu sobe tj. 1100 cm 150 cm, a ispred kuhinje i subora 230 cm. Pod je hodnika popločen ciglom, zidovi žbukani i bojani, strop je ravan. Na hodniku je sedam zidanih stupova, koji leže na zidanom temelju i u visini 110 cm vezani zidom, dok su gore vezani sa drvenim vijencem. Između stupova su staklene nepomične stijene, koje su od donjeg zida do gornjeg vijenca. Na hodniku su troja vrata i to jedna dvokrilna, jednostruka puna od prolaza, veličine 120 x ? cm, jedna su ispred kuhinje od dvorišta u staklenoj stijeni veličine 90 x 185 cm koja su jednokrilna u

gornjem dijelu ustakljena i treća su na izlasku na trim od kučara, koja su isto jednokrillna, jednostruka u gornjem dijelu ustakljena veličine 85 x 180 cm.

Iz hodnika se najprije ulazi u sobu koja je duga 1100 cm a široka 650 cm, pod je zemlja, zidovi žbukani i bojani, a strop ravan (štukatur). U sobu se ulazi sa ugla sobe na vrata koja su koso postavljena, koja su jednokrillna puna veličine 85 x 175 cm i otvaraju se unutra. Na sobi su 4 prozora i to tri od ulice su dvostruka dvokrillna u gornjem dijelu obrliht³⁸, veličine 90 x ? cm i koja se otvaraju prema unutra i četvrti prozor je od hodnika jednostruki, dvokrillni veličine 85 x 130 cm, koji se otvara van. U čelu sobe, u sredini nalazio se u zidu dalapak³⁹ veličine 40 x ? cm na kojem su bila dvokrillna puna vrata. Po pričanju Luke Mandića nekada je u sobi bila zidana peć od kalica, koja se ložila iz kuhinje i oko kojega je bio banjak na kojem se sjedilo sa zimsko vrijeme babe i djeca i tu se grijali. Cijela je i peć bila tako velika da se ona ložila sa cjepanicama. Nad peći su bili željezni držači na kojima su bile motke na kojima se sušila odjeća u zimsko i jesensko vrijeme. U sobi je nekada bilo 12 kreveta u kojima su spavali samo starije osobe nekada preko 20 odraslih i djece. U sredini sobe bio je veliki hrastovi stol kraj kojega su bile klupe sa naslonjačem. U čelu stola sjedio je gazda, a oko stola najprije stariji muškarci pa tek tada ako je bilo mjesta žene. Djeca su imala svoju malu sinijicu⁴⁰ sa tronošcima za kojom su jeli. U sobi je bilo gdje koji sanduk (škrinja) sa ladicama u kojima su držali rubine i svoje stvari, a kasnije je služio za držanje niti, mosura⁴¹, špaga i drugo. Soba je u zimsko vrijeme služila i za tkanje platna i tu su se poslije Tri kralja postavili stanovi na kojima su radile zimi.

Do sobe se nalazila kuhinja (kuća) koja je bila 585 cm dugačka i 570 cm široka u kojoj je pod zemlja, osim dijela oko ognjišta, zidovi su žbukani, a strop je ravan. U kuhinju se ulazi iz hodnika na jednokrillna jednostruka vrata u gornjem dijelu ustakljena veličine 90 x 185 cm, a od ulice su dva prozora, dvostruka, dvokrillna u gornjem dijelu obrliht veličine 90 x 150 cm, koja se otvaraju prema unutra. Nekada je u kuhinji bilo ognjište koje je bilo u dijelu prema sobici iznad kojega je bio široki dimnjak u kojima je bio sindir⁴²

38 Prozorčić.

39 Polica u zidu.

40 Stol.

41 Drvena alatka za sukanje pamuka ili prede za osnovu za tkanje na tkalačkom stanu.

42 Metalni lanac.

i verige⁴³ na kojem su visili kotlovi sa kuhanje. Sada je zapravo ognjište porušeno, a široki ođak isto dok je otvor zatvoren. Od namještaja u kuhinji je bila polica sa suđe, stelaža za tanjure i jedan sanduk za kruh, tu se nalazila klupa na kojima se držali čupovi obično dva velika i škafovi sa vodu. Na podu iza vrata je bila ščava za spjerine⁴⁴. U kuhinji se nalazila velika i mala kopanja u kojima se umivalo i kupala djeca.

Do kuhinje je postojala sobica ili gazdina soba, koja je bila 490 cm dugačka i 570 cm široka u kojoj je pod patos od hrastovih dasaka, zidovi žbukani i bojani, a strop je ravan, u sobicu se ulazi iz hodnika na jednokrlna, jednostruka puna vrata veličine 90 x 185 cm, a na dijelu od ulice je bio jedan prozor dvokrilni, dvostruki u gornjem dijelu obrliht veličine 90 x 180 cm koji se otvara prema unutra. Sobica je služila za gazdu i ako su došli gosti za njih. U njoj je bila peć od kalica, koja se ložila u sobi, zatim krevet, divan, stol i stolice, zatim ormar ladičar, visoki ormar šifonjer.

Do sobice je bila prostorija koja je bila široka 230 cm, a dugačka 300 cm koja je služila za ostavu i odlazak na tavan. U ovoj prostoriji je pod zemlja, zidovi omazani blatom a dio stropa je otvoren. Tu su se nalazile teške ljestve za tavan, košare za kukuruz i još gdje koja potrebna stvar. Na tavanu je bio krov postavljen na stolicu, tetiva je prolazila kroz cijelu kuću, a daske koje su postavljene na tavanu jedna preko druge, flastrovane ili postavljene sa mazom od blata oko 5 cm debljine.

U prvom katu od kuće, u ključ, i u istoj visini postavljeni su kiljeri kojih je bilo 5 i svaki je bio približno jednake veličine, širine 490 cm a duljine 350 cm u kojima je pod bio zemlja osim u jednoga gdje je patos od hrastove daske, zidovi omazani blatom, a tavanice i grede su vidljive. Kiljeri su bili zidani ciglom, omazani blatom, a pokriveni crijepom. Na svim kiljerima su približno jednaka vrata, jednokrlna, jednostruka puna, veličine 85 x 180 cm i sva su od trima. Na 4 kiljeru su mali prozori odmah do vrata. Ispred kiljera je trim na kojem je 6 stupova, a koji je dug 1800 cm a širok 120 cm.⁴⁵

Kao što je vidljivo iz ovih opisa kuća, bez obzira na godinu izgradnje i selo, prate osnovne principe gradnje slavonskih kuća toga vremena. Razlike su vidljive s obzirom na imovinsko stanje obitelji i njihove individualne

43 Okovi za sputavanje životinja ili lanac koji je visio nad ognjištem.

44 Ostatci hrane koji su se skupljali kao hrana životinjama, napoj.

45 Muzej Đakovštine Đakovo, Rukopisna baština Stjepana Brlošića – Široko Polje.

potrebe. Vrijedan izvor informacija opisi su unutrašnjosti, točnije namještaja koji se koristi ili se nekad koristio, a u vrijeme zapisivanja samo još čuvao. Brlošićevi opisi kuća, okućnica, dvorišta, gospodarskih i pomoćnih zgrada toliko su detaljni da bi mogli poslužiti pri rekonstrukciji kuće ili izgradnji novih po uzoru na stare. Gotovo u svim opisima držao se gore vidljivih obrazaca i redosljeda opisivanja, izostavljajući one dijelove koje nije zatekao u određenoj kući ili dodajući one koje je uočio. Zahvaljujući ovom istraživanju ostaju sačuvani konkretni podatci izravno s terena. U stvarnom vremenu i prostoru. Uz dodatak Markovićevih fotografija čine vrlo vrijedan izvor informacija i dobro polazište za daljnja istraživanja arhitekture, ali i života sela.

Zaključak

Osnovni građevinski principi u izgradnji kuća 18. i 19. stoljeća, kao što su mnogi autori uočili i istaknuli, prilično su uniformni. Koristili su se materijali koji su bili dostupni, a funkcionalnost kuće bila je važnija od estetskog aspekta. Tlocrti su bili jednostavni, a građevine manjih dimenzija. Najveće promjene selo je doživjelo nakon 1756. godine, kada je propisano gdje i kako graditi, na zemljištu koje je stanovnicima dodijeljeno. No unatoč toj naizgled uniformiranosti, bila su dopuštena određena odstupanja koja su oni naravno i iskoristili. Zato su izabrane ove kuće koje je Brlošić zabilježio, kako bi se prikazala raznolikost u gradnji kuća koja se naizgled čini toliko šablonski ustaljena. Ovisno o imovinskom stanju obitelji i prostornim potrebama gradile su se, pregrađivale i nadograđivale prostorije kako bi se život učinio lagodnijim. Jednom kada su to imovinske prilike dopustile. Opisi kuća iz Strizivojne i Širokog Polja izdvojeni su i zbog namještaja koji Brlošić navodi, a time dodatno dočarava sliku života u selu 70-ih godina 20. stoljeća. U životu seljaka iz 19. i 20. stoljeća dakako da su neizostavne gospodarske zgrade, a njihova brojnost i namjena ovisila je o individualnim potrebama i preferencijama obitelji. U vremenu kada nije bilo toliko materijala, oblika i vrsta na izbor kao što u današnje vrijeme imamo, ipak su uspjeli stvoriti nešto svoje. Prilagoditi koliko se moglo svojim individualnim željama i potrebama, a sve u skladu s mogućnostima i potrebama života toga vremena.

Naravno, napredak i promjene, bile one pozitivne ili negativne, nezaobilazne su u svakom aspektu života. Pa tako i građenju, ali i održavanju kuća. Mnoge kuće koje je Brlošić još zatekao 70-ih godina 20. st. već su tada bile u lošem, pa čak i ruševnom stanju. Za neke su vlasnici sami rekli da u skoro vrijeme planiraju srušiti i sagraditi nove. A za neke koje su i bile u dobrom stanju, postoji mogućnost da su u ovih posljednjih 50 godina ostale napuštene. Bilo bi dobro provesti terenska istraživanja u svih 36 sela Đakovštine i pokušati saznati koje od opisanih kuća još postoje, koje su promijenjene dogradnjom, koje su srušene i izgrađene nove, a koje su prepuštene propadanju. S obzirom na to da Đakovština danas broji šezdesetak sela i naselja, neka od kojih nisu bila uključena u Brlošićev obilazak, trebalo bi istraživanje proširiti i na njih te zabilježiti što je još od prepoznatljive arhitekture ostalo u ovim selima.

Literatura

Josip BÖSENDORFER, *Agrarni odnosi u Slavoniji*, Zagreb, 1950.

Stjepan BRLOŠIĆ, „Gradnja kuća u selima Đakovštine”, *Zbornik Đakovštine I*, Zagreb, 1976., 387–430.

Nada DUIĆ, „Prilog poznavanju etnološkog proučavanja narodnog graditeljstva”, *Studia ethnologica Croatica*, 2 (1), 1990., 125–141. Preuzeto s URL: <https://hrcak.srce.hr/75786>.

Sanja LONČAR-VICKOVIĆ i Dina STOBER, *Tradicijska Kuća Slavonije i Baranje – priručnik za obnovu*, Osijek, 2011.

Josip LOVRETIĆ, *Otok*, Vinkovci, 1990.

Mirko MARKOVIĆ, „Đakovo i Đakovština – Prilog poznavanju naselja i naseljavanja”, *Zbornik Đakovštine I*, Zagreb, 1976., 147–350.

Mirko MARKOVIĆ, „Stare seoske kuće na području Đakovštine”, *Đakovački vezovi – prigodna revija* 1978., 1978, 16–17.

Muzej Đakovštine Đakovo, Rukopisna baština Stjepana Brlošića.

Stjepan ROMIĆ, „O načinu života u Đakovštini prije 250 godina”, *Đakovački vezovi – prigodna revija* 1975., 1975., 29.

Ivica ŠESTAN, „Tradicijska stambena zgrada u Đakovštini”, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 1/1978., 41–86.

Žarko ŠPANIČEK, *Narodno graditeljstvo Slavonije i Baranje*, Vinkovci, 1995.

Upitnica I, Etnološko društvo Jugoslavije, Komisija za etnološki atlas, Centar za pripremu Atlasa, Zagreb, 1963.

Zdravko ŽIVKOVIĆ, „Prilog vrednovanju ‚ušorenih‘, niznih naselja u Hrvatskoj”, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena (1949-1991)*, 49/1983., 715–739.

Zdravko ŽIVKOVIĆ, *Hrvatsko tradicijsko graditeljstvo*, Zagreb, 2013.

SUMMARY

Ivana Dević

EXAMPLES OF TRADITIONAL 19TH-CENTURY HOUSES IN THE ĐAKOVO REGION FROM THE MANUSCRIPTS OF STJEPAN BRLOŠIĆ

This paper highlights the significance of preserving and appreciating the material cultural heritage of the Đakovo Region through an analysis of traditional rural architecture. It provides a historical overview of the development of villages and homes in Slavonia, demonstrating how legal reforms, natural conditions, and social changes influenced the appearance and functionality of rural houses. A noteworthy contribution comes from Stjepan Brlošić, who documented traditional houses in 36 villages within the Đakovo Region during the 1970s. The paper features three detailed examples from his manuscript: the oldest house from 1840 located in Gašinci, along with examples from Strizivojna and Široko Polje.

The paper discusses the materials commonly used in construction, such as wood, mud, and brick. It details typical floor plans, including three-part houses with porches, as well as the organization of courtyards and auxiliary buildings. The significance of the 18th-century village enclosure is highlighted, noting its role in creating a uniform appearance across the village and its impact on social relations. Furthermore, the paper provides descriptions of house interiors, furniture, and daily living habits, which collectively illustrate the everyday life of the Slavonian village. The conclusion emphasizes the need for ongoing research and preservation of these buildings as a vital aspect of Croatian heritage.